

6. Лосєв А. Неоплатонизм // Філософська енциклопедія. – М.: Сов. енциклопедія, 1967. – Т. IV. – С. 45 – 48.
7. Проблема людини в українській філософії / Захара С.І., Кашуба М.В., Матковська О.В. та ін. – Львів: Логос, 1998. – 238 с.
8. Ставроуецкий К.-Т. Евангелие учителяное. – Рамманд: Б.в., 1619. – 23 с.

Галина Паласюк. Неоплатонические элементы у философском мировоззрении К.-Т. Ставроуецкого. В статье исследуется связь философского наследия К.-Т. Ставроуецкого с неоплатоническим учением. Анализируется влияние ареопагитского неоплатонизма на формирование концепции Бога и богопознания в творчестве украинского мыслителя. Рассматриваются пантеистические идеи в мировоззрении К.-Т. Ставроуецкого.

Ключевые слова: неоплатонизм, К.-Т. Ставроуецкий, Бог богопознание, Псевдо-Дионисий Ареопагит.

Halyna Palasyuk. Neoplatonic elements in K.-T. Stavrouetskyi's philosophical world outlook. The article investigates the connection of K.-T. Stavrouetskyi's philosophical heritage with Neoplatonic teaching. The influence of Areopagitic Neoplatonism on the formation of God conception and God cognition in Ukrainian thinker's works is analyzed. Pantheistic ideas in K.-T. Stavrouetskyi's world outlook are considered.

Key words: Neoplatonism, K.-T. Stavrouetskyi, God, God cognition, Pseudo-Dionysius Areopagit.

УДК 1(477)(09)+262
М 64

Ірина МІРЧУК

САМОВИЗНАЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ: ФІЛОСОФСЬКІ ЗАСАДИ ГАВРИІЛА КОСТЕЛЬНИКА

Стаття знайомить з основними філософськими засадами відомого культурного, громадського та церковного діяча отця Гавриїла Костельника (1886 – 1948). Висвітлюється трактування ним вічних філософських проблем: онтології, гносеології, філософії історії, соціальної філософії, розгляду яких учений присвятив численні фахові праці.

Ключові слова: онтологія, гносеологія, історіософія, соціальна філософія, філософська антропологія, позитивізм, неомітизм.

Українська релігійна філософія кінця ХІХ – початку ХХ ст., незважаючи на доступність джерельного матеріалу, досі залишається маловідомим феноменом.

Серед видатних особистостей української релігійної філософії, які творили у першій половині ХХ ст., особливо виділяється своєю оригінальністю й новизною філософських концепцій Гавриїл Костельник (1886 – 1948).

Талант і працелюбність ученого дозволили Гавриїлу Костельнику збагатити доробок української філософської думки. За довгі роки вивчення й викладання філософії він сформулював як ерудований фахівець, що оволодів надбаннями світової філософії, критично-іх переосмислив і виробив своє власне розуміння філософських проблем, що й виклав у численних творах. Його праці з проблем онтології, гносеології, логіки, соціальної філософії та філософії історії, а також підручник з історії філософії засвідчують його високу компетентність у цих

філософських проблемах. Вони виразно демонструють, яким ними повинен бути духовний наставник народу, якими глибокими знаннями й вмінням осмислювати й узагальнювати події реальності повинен цей пастир володіти.

Філософська спадщина Гавриїла Костельника, як і його художня творчість, вивчена ще надто мало. Більше відомі публіцистичні твори, проте їх остання публікація (1986) викликає певні застереження. Можна сказати, що Костельник-філософ зовсім не відомий, адже у вичерпному довіднику "Українська філософія в іменах" (Київ, 1997) його ім'я не представлено. У недавні часи творчість цього непересічного мислителя могла згадуватися лише в плані критики клерикалізму та релігійної идеології, як вона подана у книзі Мирослава Олексюка "Боротьба філософських течій на західноукраїнських землях у 20 - 30-х роках XX ст." (Львів, 1970). Створюючи свою працю відповідно з вимогами методології тих часів, професор М.Олексюк (і це його безперечна заслуга) вперше відкрив науковій громадськості твори Гавриїла Костельника як оригінального мислителя, спадщина якого не може бути зignorована при вивченні історико-філософського процесу в Україні. [9, 222 - 252] Доповненням служать статті та автореферат кандидатської дисертації Василія Мазура, який, досліджуючи розвиток естетичної думки на західноукраїнських землях у 20 - 30-х рр. XX ст., не оминув багатої естетичними ідеями філософської спадщини Гавриїла Костельника. Доробок о.Гавриїла як літературознавця, мовознавця та практика, а також поета, драматурга й оратора потребує окремого фахового дослідження.

Дана стаття є першою спробою познайомити читача з оригінальною філософською спадщиною мислителя, який виділяється серед українських релігійних діячів першої половини XX ст. фаховою філософською підготовкою та неординарністю філософського мислення, а також певним віднодуством, що значною мірою зумовило до нього досить упереджене ставлення як сучасників, так і дослідників.

Його праці з різних галузей знання, створені у період з 1910

до 1939 р., здебільшого видано власним коштом автора. Умовно їх можна поділити на три групи: філософія, питання релігії і літературні проблеми.

Щодо проблем філософії, то Г.Костельник постає тут вдумливим фахівцем, у чому переконує вже порівняно рання його робота "Границі демократизму" (1919). Зрозуміло, що вона написана під впливом пропаганди соціалістичних ідей, які обіцяли соціальну рівність, справедливість і громадянські свободи у новому суспільстві.

Детально аналізуючи всі пункти соціалістичної доктрини, а саме: рівність людей, соціалізацію майна, громадянську свободу, а також стосунки між державою і церквою при новому укладові, Г.Костельник доходить висновку, що соціалізм виріс із християнського кореня: "Новочасна ідея про рівність людей не є ніщо інше, як застосування християнської ідеї про рівність всіх людей перед Богом до суспільного ладу" [1, 7]. Між тим, соціалістичний суспільний порядок, як його малюють його прихильники, є утопією, бо люди рівні лише з точки зору природного права, але не щодо права соціального. Не може бути абсолютної рівності громадян, бо існування держави - це вже передумова нерівності. Рівність громадян може бути лише морально санкціонованою з точки зору відповідальності за вчинки, як це прийнято у християнстві. Інша рівність у суспільстві неможлива.

Цікавито абсурдною, на думку Г.Костельника, є також друга ідея соціалізму - усуспільнення майна. Автор праці стоїть на позиції священної недоторканності приватної власності, а суспільна власність є аморальною, бо вона насильна. Держава, яка утворена з божої постанови, має право порушити приватну власність або поставити межу її нагромадженню, коли це в її інтересах, - переконаний автор праці. Соціалістична теорія про власність ґрунтується на тому, що приватну власність кожного держава вважає спільною, загальною власністю. Г.Костельник детально і компетентно розглядає відношення між іншими видами власності, і доходить висновку, що слабкість комуністичної теорії в її невіднесеності, непрактичності, нерозумінні того, що

“приватна власність потрібна людині для підтримки індивідуального життя, вона є плодом праці індивіда” [1, 69] і служить насаперед для його самоутвердження як особистості, “для морального щастя, для індивідуальної свободи, незалежності вони (люди. – Авт.) реалізують з більшого матеріального щастя” [1, 79].

Велими цікаві думки висловлює Костельник-учений з приводу громадянської свободи. Свобода – не сваволя, вона обмежена суспільними законами. У багатонаціональній державі переважаюча нація завжди буде мати більшу свободу, ніж національна меншість. Знаменно, що автор праці передбачив нинішній “югославський синдром”, виходячи із добре йому знайомої ситуації, вказав навіть можливий шлях вирішення цієї проблеми: “Ясно, що ціла територія полудневих слав’ян повинна бути поділена на кілька автономних країв, після характеру населення, (а не після історичних границь)” [1, 131]. Вдумливий аналіз історичного розвитку народів привів ученого до важливого переконання, що “єдність населення тримають два чинники: ідея та сила”, однак цього замало, бо “у новітні часи (XX ст. – Авт.) основою держави має бути національність” [1, 143].

Цікаві роздуми автора і про природу церкви. Вона – наймогутніше добровільне товариство, організація в державі, яка ґрунтується на релігії. Для широких верств населення церква є театром, музеем, галереєю образів, концертним залом. Це весь культурний світ в мініятурі. Церковний спів зворушує людське серце. Саме через церкву релігія стала джерелом науки, мистецтва, усієї людської цивілізації [1, 186]. Г. Костельник переконаний, що релігія не може бути приватною справою, тому що вона є суспільним чинником і суспільним феноменом, а християнську віру пронизує раціоналізм, отже, вона близька до науки [1, 195].

Г. Костельник активно писав свої праці в період тотального захоплення філософією позитивізму. Абсолютізуючи досягнення природничих наук, позитивісти намагалися будь-яке знання “втиснути” у наукові рамки. Це помітно і в творах Г. Костельника. Його праці “Границі Вселенної” (1924), “Генеза

жіночого і мужеського полу” (1933), “Світ як вічна школа. Філософічні розважання” (1931) є спробами науково пояснити різноманітні питання, які хвилювали людоство, і на які ні наука, ні релігія не могли дати вичерпної відповіді. Автор праць вдається до досягнень природодослідників, детально їх аналізує і намагається поєднати здобутки науки із постулатами релігії. Релігія породжена інтуїтивним пізнанням світу, а наука – аналітичним, дискурсивним пізнанням. У світі є чинник, який все укладає так, щоб світ був вічною школою. У ньому живемо, його пізнаємо для слави його Творця – Бога. “Наука – це побільшаюче око для буденної свідомості. Тайну буття робить нетайною, звичайною буденною річчю” [2, 45 – 46]. “Наука не доходить до дна, але небезпечна, бо вселяє віру у всепізнаваність”. Г. Костельник переконаний, що інтуїтивне пізнання є ядром душі, воно збагачує аналітичне наукове пізнання. “Релігія є побільшувальне скло для життя, для пробудження свідомості. Наука і релігія – два окремі світли – тло і душа, око і розум” [2, 46].

Фундаментальною працею Костельника-філософа є “Три розправи про пізнання” [3, 198]. Без сумніву, праця навіяна позитивістською філософією, адже автор її у передмові проголошує своє кредо: криза культури його часу зумовлена відходом від природи. Подолати її може поворот до природи, до вищих інтуїцій, які дає нам природа. Виходячи із завдання пояснити механізм пізнання, автор розглядає свідоме і несвідоме в пізнанні, джерела суб’єктивних поглядів і пізнання зовнішнього світу. Відразу впадає у вічі науковий характер цього дослідження – автор ставить собі за мету роз’яснити природу й специфіку актів пізнання. Детально характеризує свідомість і її ступені, підсвідоме, інтуїцію та різні види пізнання. “Мистецтва дала нам природу... Цілу логіку дала нам природа... Великий дар божий – процес абстракцій у мисленні...” [3, 50 – 51]. Автор праці переконаний, що розумові треба вірити, а філософи це незаслужено відкидають: “Поворот до природи в пізнання – це одиницький лік, який може уздоровити новочасну філософську думку” [3, 69].

Попри в цілому релігійно-аполотетичний характер тверджень про джерела суб'єктивних поглядів, автор "Трьох розправ про пізнання" висловив ряд науково обґрунтованих думок з цього приводу. Душа – чиста дошка, переконання людини формуються під впливом психологічних чинників, враження душі поступово складаються при виправданні, кожна людина сама набуває певних переконань, однак оточення приневолює. Чутливість душі у людей різна, вона ніжніша у поетів і в жінок. Таємниця таланту ховається у природній організації підсвідомості. Для об'єктивного судження нам необхідна свобода мислення, справжня вільнодумність, яка полягає в тому, "щоб ми в кожному випадку були логічно й психологічно готові й спроможні піддати повній ревізії свої провідні думки" [3, 136]. Для свободи мислення необхідні глибокі знання, всебічне охоплення предмета – слід знати навіть книги противників. Справжній вільнодумець досліджує все на своєму шляху – досліджує "з доброю волею й зі шпирою готовністю змінити свої думки, якщо виявиться, що вони не є правдиві" [3, 136]. Чи не ховається у цих словах ключ до розуміння позиції Костельника-науковця?

Розгляд питання про пізнання зовнішнього світу дає змогу автору праці розглянути під дим кутом зору вчення всіх європейських філософів, які так чи інакше торкалися згаданої проблеми. Така філософська рефлексія є справжнім підручником з проблем пізнання – автор не лише роз'яснює позицію певного автора, а й подає свій коментар. Він переконаний, що "стара" філософія не сформулювала питання про пізнання світу, це зробив лише Кант. Рівень викладу історії вчення про пізнання засвідчують хоча б такі слова автора праці: "Декарт і його послідовники робили ту помилку, що покликалися виключно на Бога, а не шукали природних рацій (доведень... – Авт.) для пояснення можливості пізнання зовнішнього світу" [3, 160]. Виклад поглятів різних філософів у праці досягть доступний і популярний, Г. Костельник формує різні вчення у певну систему, що сприяє крашому їх розумінню. Тут видно його талант педагога і майстра слова. Думка самого автора праці з порушеного питання зводиться до таких висновків:

1) наше чуттєве пізнання зовнішнього світу є інтуїтивне, тобто безпосередньо нам дане нашою природою; 2) розум сам собі природжений, є окремою вищою силою над відчуттями, спеціально для спілкування з ними збудованого; 3) враження, зображення і поняття не є речами, а образами речей; 4) наші відчуття є правильним (хочіть не повним) образом зовнішніх речей; вони є точнішим охопленням, ніж фотографії; "бо представляють нам предмети в усіх краєках та в трьох вимірах" [3, 196]. Допільність у природі є вивором Творця, а природа взагалі гідна нашого довіря.

До розряду філософських можна віднести його роботу німецькою мовою "Засада тотожности" (1929), а також "Становище і походження людини" (1936) та ін. Вони підсилюють наше уявлення про відумплого філософа, який глибоко вивчав світові злобутки цієї галузі знання і намагався зробити в неї свій внесок.

Варомий добробок Костельника-ученого маємо також в галузі релігієзнавства та історії церкви. Серед цих праць виділяється "Християнська аполотетика" [4, 174]. Написана вона, як і інші праці [5], під впливом розгуду воєвничного атеїзму, що намагався зшити релігію взагалі. Учений розглядає природу та джерела релігії й атеїзму, розкриває зміст цих понять, показує їх роль у суспільному житті, аналізує основні релігійні догмати: Бог, душа, створення, Боже об'явлення, Христова церква тощо, доводить несутімність релігійної віри і наукових переконань. Детально характеризує Г. Костельник причини новочасного невірства, джерело якого вбачає у просвіті, розвитку природничих наук, матеріалістичному тлумаченні світу, раціоналізмі, філософському суб'єктивізмі й індивідуалізмі. Варомими причинами є самотійність мислення і відстоювання своєї думки, свободи атеїзму, а також пересичення душі в інтелігента – "забагато думаємо"; не останню роль відіграють і соціально-культурні причини: людські справи (техніка, наука) притемнюють для божі. Порятунком дає Костельник-богослов: вправи в релігії оживляють нашу душу і оздоровляють її.

Хвилює його й питання про єдність християнської вселенської

церкви. На початку XX ст., коли постало питання про створення національної української церкви, Г. Костельник різко засудив спроби автокефалії, що рівнозначно церковному націоналізму. За логікою автокефалії кожен християнський народ повинен мати свого главу церкви, – папу чи патріарха. На цій основі могло б утворитися стільки незалежних церков, скільки є християнських народів. Це суперечить Святому Письму, адже Христос стояв вище національної винятковості: “національна вартість перед Богом не є вартістю” [6, 9]. Релігію не можна робити національною ознакою, адже Христос створив її вселюдською. Це підтверджує і здоровий глузд, адже форма національної автокефальної церкви прямо суперечить єдності церкви, єдності найвищої влади у церкві, єдності релігії, веде до обмирщення релігії, апофізує національність, чим веде до потанства та руйнування Христової справи. Вельми красномовною є теза Г. Костельника про те, що теорія, за якою главою церкви є Христос, є софістичною, бо він не стовняє природних функцій у церкві. У церкві потрібна найвища видима влада” [6, 17 – 18]. Небезпека автокефалії в тому, що незалежна церква ставить на перше місце святоцьку ознаку – національність, народність, коли найвищими повинні бути божі заповіді, чесність і людяність. Націоналізм ділить людство на різні групи, а релігія повинна об'єднувати, вона має бути наднаціональною, вселюдською” [6, 22].

Як видно із праць, Костельник не був прихильником православного візантинізму, як це йому приписують. Принаймні, у справах, що стосувалися релігії та церкви, він намагався бути об'єктивним. Це засвідчують також його роботи “Нова доба нашої церкви” (1926), “Спір про епіскепу між Сходом і Заходом” (1928), “Справжнє джерело атеїзму” (1935), “Релігійні фалші нових часів” (1937) та ін. Він добре знає історію української церкви, усвідомлює її становище в Польщі, об'єктивно й ґрунтовно оцінює роль митрополита Андрія Шептицького в справі зміцнення унії. Найбільшу загрозу для уніатської церкви Г. Костельник бачить у спробах латинізації, які рідше припинив митрополит А. Шептицький. Виголошуючи похвальне слово

митрополитові, Г. Костельник розвиває цілу політичну доктрину про значення унії для Сходу, для Заходу і для України. Унія потрібна українському народові, потрібна Заходові, й усьому християнству, але вона має дуже слабе місце. На його думку, авторитетові унії заважає “внутрішня невизначеність, несаможитність у житті, спіє й обмежене підлягання чужим впливам” [7, 12], розуміється латинізації. “Ситуація така, що будь-яка спроба противитись латинізації розцінюється як тяжіння до православія”. Із цієї промови на честь 25-ліття митрополитової діяльності А. Шептицького стає зрозуміло поведінка Костельника у році 1946. Він бачив найбільшу заступу митрополита у відстоюванні самостійності, відрубності української церкви перед західними католицького кліру, у зміцненні позицій Берестейської унії. Шлях до її зміцнення сам Костельник вбачав у відновленні старої візантійської традиції, коли християнство було єдиним. Греки втворили оригінальний тип християнської культури, і до нього українська церква повинна тяжіти. Слабкість унії зумовлена тим, що “ідеологами унії були чужі люди, які отверто або скрито під унією розуміли міст до підковитого латинства... Дихою долею було для унії, що приступали до неї не самостійні народи, а піддані чужим державам” [7, 13]. Повернення до традиції грецького християнства врятує українську церкву від асиміляції з латинською, західною церквою. Така ж думка домінує у його дописі обширній розвідці “Спір про епіскепу між Сходом і Заходом” [8, 150]. Змістом праці є полеміка з діячами уніатської церкви, які “прагнуть обчистити нашу літургію від “схизматичних решток”, тобто з прихильниками латинізації. Обороняючи православний обряд і чистоту літургії, Г. Костельник стверджує, що “те, котре правдиво католицьке (всеневське. – Авт.), повинно впливати не тільки із західної церковної традиції, але й зі Східної” [8, 149].

У цій праці Г. Костельник висвітлює природу і завдання уніатської церкви. Вона покликана “заступати, продовжувати і розвивати традиції”, які залишив давній християнський Схід, “ще той зперед часів роздору”. Православні так ті традиції

розвивають, що "се виходить проти католицької церкви й науки". Уніати мають обов'язок "посередничати між Сходом і Заходом", "адже наша позиція якнайбільше прийожа до того, щоб ми були просто покажчиком для одних і других – в неодній віковій спірній kwestії. Ми ж "на межі" церковного Сходу і Заходу, й можемо знати духа одних і других не тільки з книжок, але й з самого життя, та й легше, як інші, можемо спромогтися, щоби піддати нічим не упередженій критичній спірній твердження обох сторін" [8, 5].

Сенс унії він бачить у тім, щоб "вигладжувати ріжницю", котрі витворилися в історії між обома християнськими церквами, бо "унія має в собі погодити церковний Схід з церковним Заходом" [8, 93].

Уже цей короткий огляд багатовікової спадщини представника релігійної філософії в Україні ХХ ст. засвідчує, що вона варта ретельної уваги дослідників.

1. Костельник Гавриіл. Граніци демократизму. – Львів: Накладом автора, 1919. – 220 с. (*Усі використані тут праці Гавриїла Костельника видані його видавцем*).
2. Костельник Гавриіл. Світ як вічна школа. Філософічні розважання. – Львів, 1931. – 59 с.
3. Костельник Гавриіл. Три розправи про пізнання. – Львів, 1925. – 198 с.
4. Костельник Гавриіл. Християнська апологетика. – Львів, 1925. – 174 с.
5. Костельник Гавриіл. Справжнє джерело атеїзму. – Львів, 1935; Релігійні фалши нових часів. – Львів: Б. в., 1937. – 96 с.
6. Костельник Г. Народна чи вселенська церква? – Львів, 1922. – 32 с.
7. Костельник Г. Нова доба нашої церкви. – Львів, 1926. – 16 с.
8. Костельник Гавриіл. Спір про епіклезу між Сходом і Заходом. – Львів, 1928. – 150 с.
9. Олексюк М. М. Боротьба філософських течій на західноукраїнських землях у 20 – 30-х роках ХХ ст. – Львів: Поплітвчдав, 1970. – 298 с.

Мирчук Ирина. Самоопределение личности: философские принципы Гавриила Костельника. Статья знакомит с основными философскими взглядами культурного, общественного и церковного деятеля о. Гавриила Костельника

(1886 – 1948). Раскрывается трактовка философом вечных философских проблем: онтология, гносеология, философия истории, социальной философии, рассмотрению которых ученые посвятили множество специальных трудов.

Ключевые слова: онтология, гносеология, историософия, философия антропология, позитивизм, неоготизм.

Група Мирчук. Person's self-determination: Navruil Kostelnuk's philosophical principles. The article illustrates the reader the main philosophical views of the cultural, public and religious promoter, priest Navruil Kostelnuk (1886-1948). The author reveals the philosopher's interpretation of eternal philosophical problems: ontology, gnosiology, history of philosophy, social philosophy, to studying of which the scientist dedicated lots of special works.

Key words: ontology, gnosiology, history of philosophy, philosophical anthropology, positivism, neogotism.